

№ 51. Ієронім Босх. «Спокуса святого Антонія», 1502–1503, дерево, олія

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Іл. 32. Ієронім Босх. Зачинені зовнішні ступки триптиха
«Спокуса святого Антонія»

Іл. 33. Ієронім Босх. Фрагмент триптиха
«Спокуса Святого Антонія»

HIERONYMO BOSCHIO PICTORI.

Quid sibi vult, Hieronymo Doflii.   Afficeret Tabi Dicitis auari
Ille oculis nunc amonitus quid   Crediderim pacuisse regibus
Pallat' in ore? vobis hincra, si   Tartarusque dantes: non quomodo
Sperem Eredi valentia coram   Quicquid habet fons inus Aurei
    Tem potuit bene pingere dextra.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

1

Видіння і кошмари

Детронім Босх став усесвітньо-відомим ще за життя, а його роботи і далі мали неабиякий попит у колекціонерів по його смерті. Картини Босха високо цінувалися не лише в Нідерландах та Іспанії, а й за Альпами, в Італії. Він був одним із небагатьох північноєвропейських художників, яких Джорджо Вазарі вважав гідними згадки у своїй популярній збірці життєписів. Вазарі хвалив оригінальний стиль художника з Гертогенбоса, посилавчись на декілька полотен, знаві йому завдяки гравюрам, а також — на «силу-силенну інших химерних і дивних картин, які важко перелічити»¹. Гентський історик Маркус ван Верневейк схарактеризував Босха схожим чином — «творець бісівщини»². Людовіко Гвіччардіні — представник італійського гуманізму, який видав книжку з докладним описом Нідерландів у 1567 р., — називав Босха «шляхетним винахідником, відомим своїми дивовижними й чудернацькими творами»³. Ці описи не тільки свідчать про величезну популярність Босха, а й є ознакою його психічних розладів⁴. Яскравий приклад — поема

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

художника й письменника Домініка Лампсонія, що набула великого поширення:

Ієроніме Босх, що означає
 Твоє нажахане обличчя?
 Звідки твоя блідість?
 Ти бачив привидів, напевне,
 Що з царства мертвих прилітали?
 Гадаю, що Плутонів безодні
 Тобі відкрились, як і демонів оселі.
 Тож ти писав майстерною рукою
 Те, що чаїться у найглибших нетрах пекла⁵.

Ці рядки супроводжували зображення, яке вперше побачило світ 1572 р. в опублікованій Ієронімом Коком серії гравюр, що часто перевидавалась у багатьох країнах (див. іл. 1)⁶. Посмертний портрет на гравюрі відтворений на основі нині втраченого оригіналу й збігається з рисунком зі збірки портретів (відомої як «Колекція муніципальної бібліотеки Арраса»), укладеної французьким художником Жаком ле Буком 1560 р.⁷ Те саме обличчя з'являється на невеликій картині, що зберігається в художньому музеї Міда (місто Амгерст, Массачусетс), — цей портрет схожого формату, радше за все, написаний після публікації збірки Жака ле Бука й появи гравюри⁸. Образ художника, одержимого жакливими видіннями, був доволі поширений у мистецтвознавчих дослідженнях, унаслідок чого ім'я Босха стало синонімом різноманітної бісівщини й зображень пекла, які почали копіювати в багатьох країнах⁹. Значна кількість робіт, виконаних його наслідувачами та шанувальниками й підписаних його іменем, асоціюються виключно з моторошними кошмарами.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

У літературній царині особливо вирізняється твір Франсиско Гомеса де Кеvedо-і-Вільєгаса «Сновиддя і роздуми», у якому живопис Босха тісно пов'язаний з видіннями та кошмарами¹⁰. На відміну від багатьох інших авторів, Кеvedо, ймовірно, бачив оригінальні зображення пекла, виконані Босхом, зокрема ступку відповідної тематики з триптиха «Сад земних насолод» (див. іл. 2), що за тих часів належав королю Іспанії. Лише кілька років по тому з'явилося одне з найповніших документальних джерел про Босха, що згадується в книжці «Історія ордену Святого Ієроніма» (1605), де докладно описано історію монастиря Ескоріал, заснованого іспанським королем Філіпом II. Через сорок років після того, як відбувся Тридентський собор, що відверто засудив картини епохи Босха, розкритиковані Реформацією, чернець Хосе де Сігуенса виступив на захист цих робіт, підкреслюючи той факт, що Філіп II — один із найбільш ревних католиків — високо оцінював їх. Сігуенса вважав, що прихильність короля — переконливий доказ того, що картини Босха не містять жодної ересі. «На мою думку, відмінність між картинами цього чоловіка та картинами інших художників,— пише Сігуенса,— у тому, що вони намагаються зобразити людину такою, якою вона здається ззовні, тоді як він єдиний, хто мав сміливість показати її внутрішній світ»¹¹. Отже, від самого початку твори Босха пов'язували з внутрішнім життям майстра, про яке Сігуенса не мав жодного уявлення, як і його сучасник Карел ван Мандер. У своїй збірці біографій найвідоміших голландських художників ван Мандер щиро зізнається: «Я не зміг розвідати, коли він жив чи помер. Я лише знаю, що це сталося дуже рано»¹². Наразі ми маємо значно більше інформації. Сьогодні біографія Босха краще задокументована порівняно з більшістю голландських художників того часу, що дозволяє нам скласти вичерпне уявлення про нього.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Наприкінці ХІХ століття мистецтвознавці почали цікавитися життям і творчістю Босха. Поза сумнівом, не можна вважати збігом, що цікавість до його особистості суттєво зросла саме в той час, коли дослідники зосередились на внутрішньому світі людини й психоаналіз набув популярності¹³. У 1907 р. світ побачила перша монографія Моріса Госара, розрахована на те, щоб заінтригувати читачів дивацтвами «творця бісвіщини»¹⁴. Відтоді видано понад тисячу книжок, присвячених Босхові. Більшість сфокусовані на нібито таємничій образності — особливості творчої манери розглядаються рідко, не кажучи вже про поєднання двох типів аналізу.

Рідне місто художника — Гертогенбос, чия назву він використав у своєму імені, — розташоване в Нідерландах. Гертогенбос (здебільшого відомий під спрощеною назвою Ден Бос*) лежить на однаковій відстані від голландського Гарлема і від Антверпена, що нині в Бельгії. Цей факт має важливе значення для розуміння робіт Босха. На думку прибічників мистецтвознавчого підходу, що ґрунтується на визначенні «національних шкіл», його гіпотетична відмінність від живопису, який заведено вважати мистецтвом старих голландських майстрів, є першою ознакою самобутнього північноголландського стилю. Саме північні Нідерланди зазвичай пов'язують із так званою Золотою добою голландського живопису. За часів Босха Бельгії не існувало, й Нідерланди лишалися культурно гетерогенним краєм. Неабиякий вплив на Босха справили художники з південних Нідерландів, і він мав чимало прихильників у тому регіоні.

* Назва міста Ден Бос закріпилася згідно з її вимовою, тому в сучасній українській мові написання другої частини назви міста і прізвища художника розбіглися, хоча історично і в латинковому письмі вони однакові: *Bosch*. (Прим. ред.)

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>